

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารเศรษฐกิจ¹

Sufficiency Economy Philosophy and Economic Management

ประสพโชค มั่งสวัสดิ์*

บทคัดย่อ

บทความนี้กล่าวถึงการบริหารเศรษฐกิจของประเทศให้มีการเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพและมีเสถียรภาพโดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน เพื่อให้ได้มาซึ่งการเจริญเติบโตในระยะยาวอย่างมีคุณภาพ การบริหารจัดการปัจจัยทุนสี่ประเภท อันได้แก่ ทุนกายภาพ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ และทุนสังคมจึงมีความสำคัญมาก การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน ประกอบกับหลักคุณธรรมและความรู้ มาใช้ในการบริหารจัดการปัจจัยทุนทั้งสี่จึงมีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่ง ในด้านความมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศนั้น ภาครัฐและภาคเอกชนจำเป็นต้องนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ เนื่องจากบทเรียนวิกฤติเศรษฐกิจในปี 1997-1998 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยขาดความพอประมาณ ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับภาครัฐที่จะกำหนดนโยบายการบริหารเศรษฐกิจภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้บรรลุความเป็นอยู่ที่ดีและมีคุณภาพของประชาชน

คำสำคัญ: ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การบริหารเศรษฐกิจ การเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ ความมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

¹ ปรับปรุงจากเอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ ประจำปี 2550 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา" 14 มิถุนายน 2550 ณ หอประชุมเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบ พระชนมพรรษา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Abstract

To achieve the well-being of the people, a country needs to acquire a long-term quality growth and economic stability. The long-term quality growth requires an optimal management of four types of capital: physical capital, human capital, natural capital and social capital. The Sufficiency Economy Philosophy that emphasizes on moderation, reasonableness, immunity, together with the principles of knowledge and morality, is most suitable in managing these capitals. In case of economic stabilization, the lesson from 1997 has taught us that the lack of the Sufficiency Economy Philosophy in public policy leads Thailand into the Financial Crisis. Consequently, the adoption of the Sufficiency Economy Philosophy for the public policy is pertinent to accomplish a long-term quality growth and economic stability, leading to people's well-being.

Keywords: *The Sufficiency Economy Philosophy, long-term quality growth, economic stability*

การบริหารเศรษฐกิจนับเป็นองค์ประกอบสำคัญมากประการหนึ่ง ในการบริหารพัฒนาประเทศ บทความนี้จะนำเสนอหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการบริหารเศรษฐกิจของประเทศ เพื่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ในการบริหารเศรษฐกิจของประเทศนั้น สองหัวข้อที่เป็นหัวใจสำคัญที่ต้องคำนึงถึง ได้แก่ การบริหารเพื่อการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในระยะยาว (Long-term Economic Growth) และการบริหารจัดการเพื่อความมีเสถียรภาพในระยะสั้น (Short-term Economic Stability) บทความนี้จะแสดงให้เห็นว่าหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารเศรษฐกิจทั้งในด้านการเจริญเติบโต และรักษาเสถียรภาพได้อย่างดี สามารถนำพาประเทศไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ในส่วนต่อไปจะเป็นการนำเสนอองค์ความรู้ทางวิชาการทางเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสองหัวข้อยดังกล่าว และการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการบริหารพร้อมทั้งนำเสนอนโยบายการบริหารเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง

1. การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาว (Long-term Economic Growth)

เครื่องมือที่สำคัญทางเศรษฐกิจประการหนึ่งของประเทศกำลังพัฒนาในการเพิ่มรายได้ประชาชาติเพื่อให้ทันกับประเทศพัฒนาแล้ว คือ การเร่งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังนั้นเราจะเห็นได้จากอดีตที่ผ่านมาว่า ประเทศกำลังพัฒนาต่างเน้นให้อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ของประเทศให้อยู่ในระดับสูง แต่ในปัจจุบันเราได้เห็นจากงานวิจัยเชิงประจักษ์และผลลัพธ์ที่ตามมาจากประเทศกำลังพัฒนาเหล่านี้ทำให้เราทราบว่า การเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศให้มีปริมาณสูงนั้น นำมาซึ่งปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ มากมาย

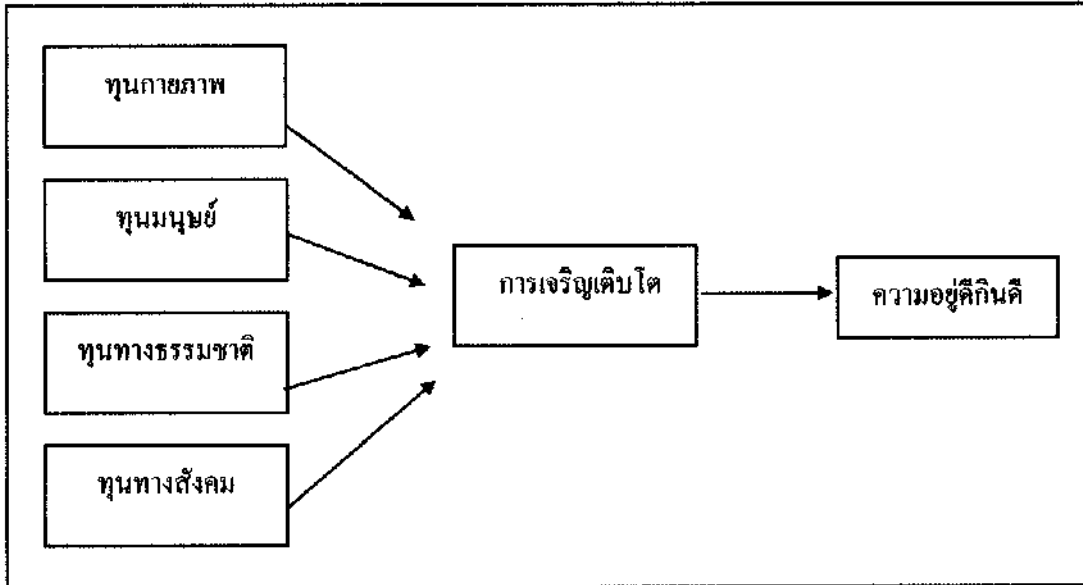
การมุ่งเน้นอัตราการเจริญเติบโตสูง ๆ นี้ มักจะต้องใช้ทุนที่สูง จึงนำมาซึ่งการสะสมทุนของประเทศที่มากเกินไป จนไปเบียดเบียนสวัสดิการส่วนอื่น ๆ ของระบบเศรษฐกิจ อาจก่อให้เกิดการใช้จ่ายภาครัฐที่ไม่ถูกต้อง (Expenditure Misallocation) โดยไปเน้นที่อุตสาหกรรมใหญ่ที่สร้างอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศได้สูง และละเลยภาคประชาชนและสังคม ก่อให้เกิดการละเลยประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ นำมาซึ่งปัญหาความเหลื่อมล้ำทางรายได้และสังคมที่สูง นอกจากนี้ประเทศเหล่านี้มักประสบปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมและการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ (Environment Degradation and Natural Resource Overexploitation) ซึ่งแน่นอนว่าผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมนี้จะส่งผลโดยตรงต่อความเป็นอยู่ของประชากรภายในประเทศ และประการสุดท้าย คือ ปัญหาทางด้านการละเลยคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมที่ประเทศอาจเผชิญ เนื่องจากให้ความสำคัญแต่ความเจริญทางด้านวัตถุนละเลยคุณค่าทางจิตใจ ดังที่เราเห็นได้จากหลาย ๆ ประเทศที่ประสบปัญหาเหล่านี้

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น จึงเกิดกระแสแนวคิดใหม่ในเรื่องการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยในปัจจุบันแนวคิดในเรื่องการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นมิได้มุ่งเน้นเพียงเพื่อให้ได้ปริมาณหรือตัวเลขของอัตราการเติบโตที่สูง แต่เป็นการเจริญเติบโตที่มีคุณภาพ (Quality Growth) ซึ่งเป็นการเจริญเติบโตที่จะไม่สร้างและช่วยแก้ปัญหาที่มักเกิดขึ้นดังกล่าวข้างต้น

Thomas et al. (2000) ได้ให้ความหมายของคุณภาพของการเจริญเติบโต (Quality of Growth) ไว้ว่า ต้องเป็นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีลักษณะและดำเนินไปพร้อมกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ได้แก่ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สม่ำเสมอ (Steady Growth) มิใช่เป็นการเจริญเติบโตที่สูงแต่เกิดขึ้นชั่วคราว แต่เป็นการเจริญเติบโตที่มั่นคงสม่ำเสมอ ถึงแม้จะมีอัตราที่ไม่สูงมากนักก็ตาม และประการสำคัญ คือ การเจริญเติบโตนี้ต้องช่วยให้เกิดความกินดีอยู่ดี (Well-being) ของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ต้องเป็นการเจริญเติบโตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมทั้งมุ่งรักษาสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน นอกจากนี้ยังต้องมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจที่ดี สามารถรับมือกับปัจจัยเสี่ยงจากโลกภายนอก (Global Risk) ที่เข้ามากระทบได้

จึงกล่าวได้ว่ากระแสแนวคิดใหม่เกี่ยวกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อบรรลุความอยู่ดีกินดี หรือสวัสดิการที่ดีของประชาชนในประเทศ โดยใช้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้เป็นเครื่องมือหรือหนทาง (Mean) ที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายดังกล่าว ซึ่งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้มีปัจจัยขับเคลื่อนที่สำคัญ 4 ปัจจัย ได้แก่ ทุนกายภาพ (Physical

Capital) **ทุนมนุษย์ (Human Capital)** **ทุนธรรมชาติ (Natural Capital)** และ**ทุนทางสังคม (Social Capital)** รูปที่ 1 แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของปัจจัยเหล่านี้ต่อสวัสดิการของประชากรผ่านทางการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

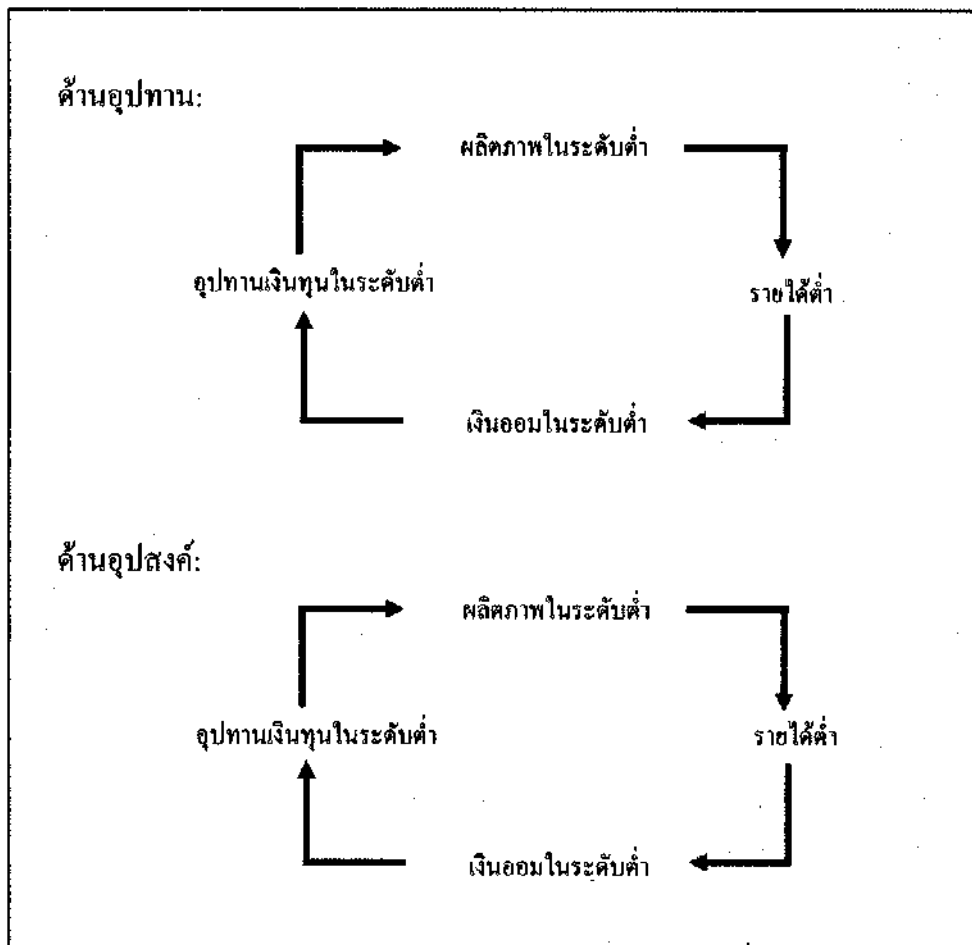

รูปที่ 1 ปัจจัยสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความอยู่ดีกินดี

ในส่วนต่อไปจะกล่าวถึงองค์ความรู้และแนวคิดที่เกี่ยวข้องของปัจจัยทุนดังกล่าว และการประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการปัจจัยทุนเหล่านี้ เพื่อให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณภาพ

1.1 ทุนกายภาพและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ทฤษฎีการเจริญเติบโตในยุคต้น ๆ ของทฤษฎีการพัฒนาเน้นและให้ความสำคัญอย่างมากต่อทุนกายภาพ ทฤษฎีการเจริญเติบโตของ Harrod และ Domar ที่เน้นว่าประเทศจะเจริญเติบโตได้ต้องอาศัยทุนกายภาพเป็นสำคัญ และการสะสมทุนกายภาพให้เพียงพอได้นั้น ต้องการเงินออมในประเทศที่มากเพียงพอ แต่ในประเทศที่ยากจนประสบปัญหาเงินออมที่ไม่เพียงพอ และต้องอาศัยอยู่ในวงจรอุบาทว์ของความยากจน (Vicious Cycle of Poverty) ที่มีทั้งอุปสงค์และอุปทานของทุนที่ต่ำ ดังแสดงในรูปที่ 2 ทำให้ประเทศยากจนเหล่านี้ต้องพึ่งพาทุนจากต่างประเทศ ทั้งในรูปแบบเงินกู้และเงินลงทุนทางตรง โดยนักเศรษฐศาสตร์พัฒนาในยุคแรก ๆ เชื่อว่า การผสมผสานระหว่างเงินออมในประเทศและเงินทุนภายนอกจะผลักดันให้ประเทศมีการเจริญเติบโตที่สูงได้

รูปที่ 2 วงจรอุปทานของความยากจน

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ทราบกันดีจากการศึกษาของ Solow (1956) ว่าการเพิ่มทุนกายภาพ เป็นเพียงการเพิ่มอัตราการเจริญเติบโตในระยะสั้นเท่านั้น ส่วนในระยะยาวการเจริญเติบโตทาง เทคโนโลยีจะเป็นปัจจัยหลักในการผลักดันการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

นอกจากนี้ประเทศกำลังพัฒนาที่เน้นการบริหารเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มอัตราการเจริญเติบโต ทางเศรษฐกิจ อาจมีการสะสมทุนทางกายภาพมากเกินไป มีการใช้จ่ายภาครัฐอย่างไม่สมเหตุ สมผลที่เน้นสนับสนุนภาคธุรกิจขนาดใหญ่ที่ก่อให้เกิดการเจริญเติบโตสูงและละเลยภาคประชาชน และสังคม ประกอบกับการมีเงินออมในประเทศที่ต่ำ ทำให้ต้องพึ่งพาเงินกู้และเงินลงทุนจาก ต่างประเทศที่มากเกินไป จนทำให้ขาดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจได้ ส่งผลให้ประเทศมีความ เปราะบางต่อปัจจัยเสี่ยงภายนอกและอาจเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจได้ง่ายหากมีปัจจัยที่ควบคุม ไม่ได้จากภายนอกมากระทบ ซึ่งผลเสียที่ได้ดังกล่าวมานี้ ประเทศชาติต้องเผชิญเพียงเพื่อให้ได้มา ซึ่งการเจริญเติบโตในระยะสั้นเท่านั้น นับเป็นการบริหารเศรษฐกิจที่ไม่ยั่งยืน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาใช้ได้โดยตรงในการบริหารเศรษฐกิจเพื่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณภาพ โดยผ่านทางทุนกายภาพนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการสะสมทุนผ่านการออม หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเน้นอย่างมากในการให้ประชาชนดำเนินชีวิตในทางสายกลาง มีความพอประมาณ และมีภูมิคุ้มกันที่ดี

ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประชาชนจักต้องเริ่มที่การมีความสามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้ (Self Reliance) ซึ่งเป็นการพึ่งพาตนเองได้นี้เป็นลักษณะสำคัญที่ประชาชนในประเทศยากจนส่วนใหญ่ไม่มี (El-Ghannam, 2002) การพึ่งพาตนเองได้นี้เกิดจากการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคภายใต้การทำเกษตรผสมผสาน และเมื่อผลผลิตมีมากพอจึงนำมาแปรรูปหรือทำการขาย แทนที่จะมุ่งหวังที่จะทำการเกษตรเพื่อการค้าขาย (Cash crop or Mono crop) เพียงชนิดเดียว ซึ่งมีความเสี่ยงในเรื่องความผันผวนด้านราคา ซึ่งก่อให้เกิดภาวะหนี้สินที่ยากจะปลดได้ ดังนั้นหากประชาชนมีการพึ่งพาตนเองได้ สามารถค้าขายผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคได้ และมีการใช้จ่ายอย่างพอประมาณ รู้จักเก็บออมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง เราก็จะพบว่าประชาชนมีความสามารถสร้างเงินออมหรือมีการสร้างเงินทุนที่จะนำไปช่วยสร้างความเจริญเติบโตในท้องถิ่นได้

หลักการนี้มีได้มุ่งเน้นแต่เฉพาะเกษตรกรหรือประชาชนในชนบท แต่สามารถประยุกต์ใช้กับประชาชนในตัวเมืองและองค์กรธุรกิจ หากใช้หลักการความพอประมาณในการบริหารการใช้จ่าย รู้จักเก็บออมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันในอนาคต ดังนั้นปัญหาการขาดเงินทุนของประเทศกำลังพัฒนาจะทุเลาลงและความพึ่งพาเงินทุนจากต่างประเทศจะลดน้อยลง (โดยเฉพาะเงินกู้) ซึ่งจะช่วยรักษาเสถียรภาพทางการเงินของประเทศได้

1.2 ทุนมนุษย์และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

แนวคิดเกี่ยวกับการเจริญเติบโตได้พัฒนาจากแนวคิดที่ว่าประเทศจะมีการเจริญเติบโตในระยะยาวได้โดยอาศัยการเจริญทางเทคโนโลยี แต่ก็ได้มีคำอธิบายว่าประเทศจะสามารถสร้างเทคโนโลยีได้อย่างไร มาสู่แนวคิดที่ประเทศจะสามารถสร้างความเจริญเติบโตได้ด้วยตัวเองโดยผ่านทุนมนุษย์ โดยในช่วงกลางทศวรรษที่ 80 David Romer ได้เสนอผลงานวิจัยที่ไปถึงผลกระทบเชิงบวกขององค์ความรู้ต่อระบบเศรษฐกิจ โดยการสะสมองค์ความรู้ของภาคเอกชนจะช่วยส่งเสริมองค์ความรู้โดยรวมของสาธารณะ ซึ่งจะช่วยให้ประสิทธิภาพของคนในสังคม คุณสมบัติขององค์ความรู้ที่สำคัญ คือ ยิ่งใช้ยิ่งเพิ่มพูน ซึ่งจะช่วยให้ประเทศมีการเจริญเติบโตในระยะยาว งานวิจัย Romer (1986) นี้เป็นงานวิจัยชิ้นแรก ๆ ที่พิสูจน์ว่า ประเทศสามารถสร้างและดำรงอัตราการเจริญเติบโตในระยะยาวได้ด้วยปัจจัยภายในที่สามารถควบคุมเองได้ (Endogenous Growth)

อย่างไรก็ตาม Robert Lucas เป็นนักเศรษฐศาสตร์คนแรกที่เชื่อมโยงทุนมนุษย์กับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาว Lucas (1988) ได้กล่าวว่า ทุนมนุษย์ (ซึ่งวัดได้จากทักษะการทำงาน) ในภาคเศรษฐกิจนั้นสามารถเพิ่มพูนได้โดยการเรียนรู้จากการทำงาน (Learning-by-doing) และเมื่อทุนมนุษย์เหล่านี้เพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ ก็จะส่งผลให้การสะสมทุนมนุษย์ของระบบเศรษฐกิจโดยรวมมีมากขึ้น และก่อให้เกิดผลกระทบเชิงบวกต่อการเจริญเติบโตของประเทศ

หลังจากนั้นมิงงานวิจัยอีกมากที่ศึกษาถึงผลกระทบเชิงบวกของทุนมนุษย์ที่มีต่อการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในระยะยาว ซึ่งนับได้ว่าเป็นการเจริญเติบโตที่ยั่งยืน และประเทศสามารถสร้างให้เกิดขึ้นเองได้ ตัวอย่างงานวิจัยที่สำคัญ ได้แก่ Barro (1991) Romer (1990) และ Mankiw et al. (1992)

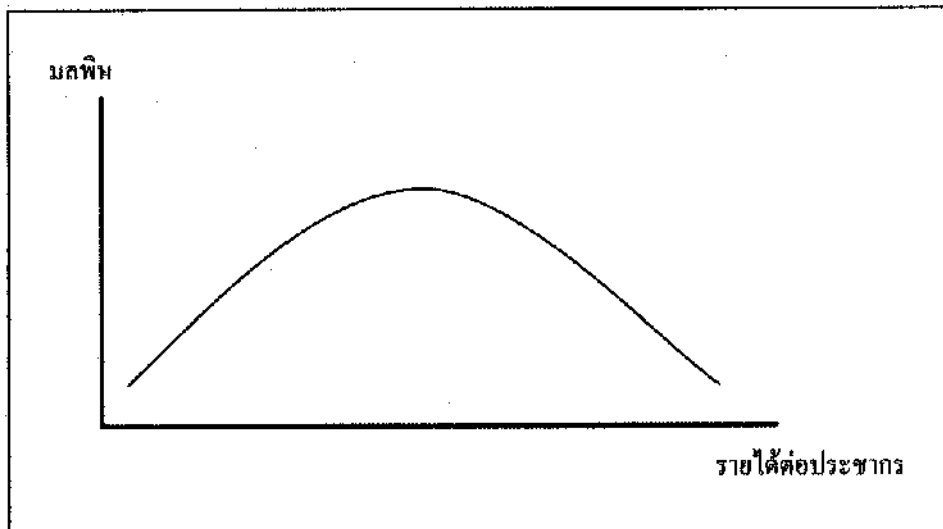
อีกด้านหนึ่งของงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การสะสมทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า การศึกษาเป็นหัวใจสำคัญในการเพิ่มทุนมนุษย์ ซึ่งจะส่งผลต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน ดังนั้นจึงมิงงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่พยายามบ่งชี้ถึงผลของการศึกษาที่มีต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สองงานวิจัยที่สำคัญ ได้แก่ Hanushek and Kimko (2000) และ Barro (2001) ซึ่งได้แสดงถึงผลกระทบเชิงบวกของการศึกษาต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยมีการพิจารณาถึงผลกระทบทั้งทางด้านปริมาณและด้านคุณภาพของการศึกษา ทั้งสองงานวิจัยนี้แสดงผลที่สอดคล้องกันว่า ผลกระทบของการศึกษาเชิงคุณภาพที่มีต่อการเจริญเติบโตนั้นมีมากกว่าผลกระทบเชิงปริมาณ

จากการศึกษาต่าง ๆ ที่กล่าวมา จะเห็นว่าเป็นที่ยอมรับว่าทุนมนุษย์เป็นส่วนสำคัญของการเจริญเติบโตของประเทศอย่างยั่งยืนในระยะยาว การเรียนรู้จากการทำงานและการศึกษา โดยเฉพาะคุณภาพของการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มทุนมนุษย์ดังกล่าว ภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ให้ความสำคัญกับความรู้และการศึกษา เพื่อที่จะนำมาใช้ประกอบในการพิจารณาตัดสินใจอย่างมีเหตุผล การศึกษาที่กล่าวถึงนี้มีได้จำกัดอยู่แต่การศึกษาในระบบ แต่รวมถึงการศึกษานอกห้องเรียน เช่น การเรียนรู้ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น การศึกษานี้เป็นการศึกษาหาความรู้ไปตลอดชีวิตซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญในการเพิ่มทักษะ ศักยภาพ ชีตความสามารถ และเป็นพื้นฐานเพื่อการเรียนรู้ต่อไป นับได้ว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยส่งเสริมการเพิ่มทุนมนุษย์ ซึ่งทุนมนุษย์นี้จะเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน

1.3 ทุนธรรมชาติและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

อีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญมากต่อการเจริญเติบโต คือ ทุนธรรมชาติ หรือการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าประเทศที่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากเกินไป จะส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่หมดไป ทั้งยังส่งผลร้ายต่อสิ่งแวดล้อม สร้างมลพิษ ซึ่งในที่สุดจะส่งผลร้ายกลับมายังประชากร

ในการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้มีงานวิจัยค้นคว้าอย่างกว้างขวาง งานวิจัยที่สำคัญและเป็นที่ยกย่องอย่างมากรวมถึงงานหนึ่ง ได้แก่ งานวิจัยของ Grossman and Krueger (1995) ซึ่งได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการปล่อยมลพิษ (ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์) และรายได้ต่อประชากร จากการศึกษาพบว่าทั้งสองมีความสัมพันธ์ในลักษณะรูปตัวคว่ำ (Inverse U-shaped) ซึ่งเส้นแสดงความสัมพันธ์นี้มีชื่อเรียกว่า "The Environmental Kuznets Curve (EKC)" ดังแสดงในรูปที่ 3 งานวิจัยได้บ่งชี้ว่า ในกลุ่มประเทศยากจนการเพิ่มมลพิษจะสอดคล้องกับการเพิ่มของรายได้ ในขณะที่ประเทศที่มีรายได้ต่อประชากรสูงการเพิ่มมลพิษจะเป็นไปในทิศทางตรงกันข้ามกับการเพิ่มรายได้

รูปที่ 3 The Environmental Kuznets Curve (EKC)

เส้น EKC นี้เป็นที่ถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง Copeland and Taylor (2004) กล่าวว่า การตีความเส้น EKC อาจนำไปสู่ความเข้าใจผิดที่ว่า การเจริญเติบโตนั้นเป็นสิ่งดีต่อสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจหมายถึงการเพิ่มรายได้ประชากร และจะนำไปสู่สิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นความเข้าใจผิด Copeland และ Taylor ได้อธิบายถึงเหตุผลของความสัมพันธ์ในลักษณะตัวคว่ำนี้ว่า ที่มาของการเจริญเติบโตของประเทศรวย และของประเทศยากจนนั้นไม่

เหมือนกัน โดยประเทศยากจนนั้นยังอยู่ในช่วงขั้นต้นของการพัฒนา ซึ่งอาศัยทุนกายภาพและทุน
 ธรรมชาติเป็นตัวขับเคลื่อนหลัก ในขณะที่ประเทศรวยอยู่ในขั้นของการพัฒนาที่ก้าวหน้ากว่า ซึ่งมัก
 จะมีที่มาของการเจริญเติบโตจากทุนมนุษย์ นอกจากนี้ผลกระทบจากรายได้ (Income Effect) ก็
 ช่วยอธิบายความสัมพันธ์นี้ได้ เนื่องจากประเทศที่ร่ำรวยเมื่อประชากรมีรายได้เพิ่มขึ้น ความเต็มใจ
 จ่ายเพื่อสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้นจะสูงขึ้น จึงทำให้เห็นความสัมพันธ์ในทางตรงกันข้ามของการปล่อย
 มลพิษและรายได้ประชากร

Arrow et al. (1995) ก็ได้เตือนถึงการตีความเส้น EKC เช่นกัน เนื่องจากความสัมพันธ์
 ที่แสดงใน EKC นั้น เป็นความสัมพันธ์ในระยะสั้น ซึ่งมีได้พิจารณาถึงมลพิษสะสม หรือทรัพยากร
 สะสม (เช่น ระดับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ป่าไม้ และระบบนิเวศน์) ซึ่งส่งผลกระทบในระยะยาว
 และเส้น EKC ก็มีได้กล่าวถึงผลกระทบของการปล่อยมลพิษโดยรวม เนื่องจากการที่ประเทศ
 ลดการปล่อยมลพิษอย่างหนึ่ง ก็อาจไปเพิ่มการปล่อยมลพิษอีกอย่างหนึ่งได้ นอกจากนี้ผลกระทบ
 จากสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจนี้ มักจะส่งผลกระทบต่อคนจนมากกว่าคนรวย
 Arrow et al. ยังเตือนว่าหากมีการตีความเส้น EKC ผิด อาจมีความเข้าใจผิดว่า นโยบาย
 ส่งเสริมการเปิดเสรีและการกระตุ้นเศรษฐกิจจะสามารถใช้เป็นนโยบายสิ่งแวดล้อมได้ ซึ่งในความเป็น
 จริงแล้วนโยบายดังกล่าวไม่สามารถใช้ทดแทนนโยบายสิ่งแวดล้อมได้ และสถาบันต่าง ๆ
 ต้องเข้ามามีบทบาทในการสร้างแรงจูงใจในการที่จะปกป้องสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศน์เพื่อ
 สวัสดิการและความเป็นอยู่ที่ดีของประชากร

โดยสรุปเส้น EKC มิได้แสดงความสัมพันธ์ที่ชัดเจนและเหตุผลเบื้องหลังของความสัมพันธ์
 ระหว่างรายได้ต่อประชากรและสิ่งแวดล้อมของประเทศ และอัตราการเจริญเติบโตที่สูงขึ้น ซึ่งช่วย
 ทำให้รายได้ประชากรสูงขึ้นนั้น มิได้หมายความว่าประเทศจะมีสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น และนโยบาย
 ที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพื่อให้ประชากรมีรายได้ที่สูงขึ้น มิได้ช่วยให้ประเทศมี
 สิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มงานวิจัยที่ศึกษาถึงความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างอัตราการเจริญเติบโต
 ทางเศรษฐกิจของประเทศกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น Naidoo (2004) ได้ศึกษา
 ความสัมพันธ์ระหว่างการตัดไม้ทำลายป่าและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของ 70 ประเทศ ใน
 ช่วงปี 1960 ถึง 1999 เขาพบว่าอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศเพิ่มขึ้นพร้อม ๆ
 กับการทำลายป่าไม้ โดยประเทศที่มีปริมาณป่าไม้ในตอนเริ่มแรกมากจะมีอัตราการเจริญเติบโตที่ช้า
 กว่าประเทศที่มีปริมาณป่าไม้ในตอนเริ่มต้นน้อย และที่สำคัญคือ ประเทศที่มีการทำลายป่าไม้มาก
 จะมีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูง งานศึกษาชิ้นนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เพื่อบรรลุ
 อัตราการเจริญเติบโตที่สูง ประเทศจำเป็นต้องสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งแน่นอนว่าจะต้องส่งผล
 กระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยรวมของประเทศ ซึ่ง Thomas (2001) ก็ได้บ่งชี้ถึงความสัมพันธ์เชิงลบ

ระหว่างอัตราการเจริญเติบโตและตัวชี้วัดความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม และหากนับต้นทุนของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสียไปรวมเข้าไปในอัตราการเจริญเติบโตก็จะพบว่า ต้นทุนเหล่านี้มีปริมาณสูง ADB (1997) ได้คำนวณต้นทุนของทรัพยากรธรรมชาติที่เสียไป (ตามความเสื่อมโทรมของคุณภาพดิน) เพื่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศจีน พบว่าจะทำให้อัตราการเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมลดลงถึง 5%

การศึกษาในกลุ่มนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจดำเนินไปในทางตรงกันข้ามกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งอัตราการเจริญเติบโตที่สูง ประเทศชาติต้องสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าและมีสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลง เช่น คุณภาพดินที่เสื่อมโทรมลง มลภาวะทางอากาศและน้ำ ซึ่งปัญหาเหล่านี้จะลดคุณภาพชีวิตของประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนจนจะได้รับผลกระทบที่รุนแรงกว่า เนื่องจากคนจนนั้นจะใช้ชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติ เนื่องจากต้องพึ่งพาธรรมชาติในการประกอบอาชีพ นอกจากนี้คนจนยังมีโอกาสได้รับมลพิษต่าง ๆ มากกว่า และขาดทุนทรัพย์ในการป้องกันและรักษาพยาบาล หากได้รับมลพิษดังกล่าว

จะเห็นได้ว่าการได้มาซึ่งอัตราการเจริญเติบโตที่สูงนี้กลับส่งผลให้ความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งได้แก่ คนจน สำหรับประเทศที่กำลังพัฒนานั้นกลับแย่ลง ดังนั้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในลักษณะนี้ย่อมมิใช่การเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพที่เน้นรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมเพื่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญมากในเรื่องการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติภายใต้หลักการ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน หากประชาชนในทุกภาคส่วน รวมทั้งภาครัฐและเอกชนมีเหตุผลในการใช้ทรัพยากร ก็จะตระหนักถึงผลกระทบเชิงลบที่มีต่อคุณภาพชีวิตของตนเอง หากมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากเกินไป เกิดมลภาวะและมีการทำลายสิ่งแวดล้อม และเมื่อประชาชนคำนึงถึงผลดังกล่าวก็จะรู้จักบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรอย่างพอประมาณ นอกจากนี้ภายใต้หลักการการสร้างภูมิคุ้มกันจะทำให้ประชาชนนอกจากจะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังจะช่วยกันอนุรักษ์และเพิ่มทุนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเอาไว้เพื่อใช้ต่อไป และเพื่อลูกหลานในอนาคต

อย่างไรก็ตามหากมีการประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ จะทำให้มีการใช้อย่างระมัดระวัง พอประมาณ และช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จากงานวิจัยหลายงานที่กล่าวไว้ข้างต้นทำให้เราสามารถคาดการณ์ได้ว่าการใช้ทรัพยากรที่น้อยลง ก็จะส่งผลให้ประเทศมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดลงด้วย ประเทศชาติอาจมิได้มีอัตราการเจริญเติบโตที่พุ่งสูง แต่ประเทศก็ยังคงดำรงทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศที่ดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะช่วยรักษาคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ที่ดีของคนในสังคมอย่างยั่งยืน

1.4 ทุนสังคมและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่นักเศรษฐศาสตร์ได้ให้ความสนใจมากขึ้น ได้แก่ ทุนสังคม (Social Capital) ในปี 1988 งานวิจัยของธนาคารโลกโดย Collier ได้ให้คำจำกัดความทุนสังคมว่าเป็นความเกี่ยวพันทางวัฒนธรรมและสังคมภายในหมู่คณะ ชุมชน เป็นบรรทัดฐาน หรือค่านิยมของกลุ่มคน รวมถึงเป็นระบบสถาบันที่ฝังอยู่ในสังคมด้วย ซึ่งทุนสังคมนี้ช่วยให้เกิดผลดีทางเศรษฐกิจหากเป็นปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่สร้างผลกระทบเชิงบวก ภายนอก และการกระทำของหมู่คณะที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ส่วนรวม ตัวอย่างเช่น ทุนสังคมช่วยในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้อื่น ซึ่งจะช่วยลดปัญหาของผู้แสวงหาผลประโยชน์ (Free-rider) และช่วยเกื้อหนุนการกระทำเป็นหมู่คณะ ทุนสังคมช่วยในการถ่ายทอดความรู้ด้านเทคโนโลยีและการตลาด ช่วยลดปัญหาตลาดล้มเหลว (Market Failure) เนื่องจากปัญหาด้านข้อมูลที่ไม่เท่าเทียมกัน (Asymmetric Information) เป็นต้น

Collier (1998) ได้แบ่งทุนสังคมเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ทุนสังคมภาครัฐ (Government Social Capital) และทุนสังคมภาคประชาชน (Civil Social Capital) ทุนสังคมภาครัฐซึ่งถือได้ว่าเป็นระบบสถาบันอย่างเป็นทางการ (Formal Institution) ของสังคม ซึ่งได้แก่ กฎหมาย และระเบียบสังคม (Law and Order) และธรรมาภิบาล (Good Governance) ทุนสังคมภาคประชาชน หรือกล่าวได้ว่าเป็นระบบสถาบันอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Institution) ได้แก่ บรรทัดฐานของสังคม (Norm) ความไว้วางใจกัน (Trust) การแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน (Reciprocity) เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Inter-personal Network) และความร่วมมือและการประสานงานกัน (Cooperation and Coordination)

ทุนสังคมหรือสถาบันทั้งสองประเภทนี้ มีความสัมพันธ์กันในลักษณะทั้งเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน (Complement) และทดแทนซึ่งกันและกัน (Substitute) Narayan (1999) กล่าวว่าในประเทศที่พัฒนาแล้วที่มีทุนสังคมภาครัฐ (สถาบันอย่างเป็นทางการ) ที่เข้มแข็ง ทุนสังคมทั้งสองประเภทจะมีความสัมพันธ์กันในลักษณะเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ในขณะที่ประเทศที่ขาดทุนสังคมภาครัฐ หรือมีระบบสถาบันอย่างเป็นทางการที่ไม่เข้มแข็ง ทุนสังคมภาคประชาชน หรือระบบสถาบันอย่างไม่เป็นทางการจะช่วยทำหน้าที่เป็นตัวทดแทนได้

มีการวิจัยถึงผลของทุนสังคมที่มีต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง โดยงานวิจัยส่วนใหญ่ เช่น งานวิจัยของ Dasgupta (2005) Whiteley (2000) และ Keefer and Knack (1997) ได้ให้ความสำคัญต่อลักษณะของทุนสังคมในเรื่องการไว้วางใจ (Trust) และพฤติกรรมของคนในสังคมที่คาดได้ (Predictable Behavior) ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะช่วยลดค่าดำเนินการในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Transaction Cost) ซึ่งจะช่วยกระตุ้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

งานวิจัยของ Keefer and Knack (1997) ได้แสดงผลกระทบของทุนสังคมต่ออัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของ 29 ประเทศ ระหว่างปี 1981 ถึง 1990 โดยใช้สองคุณลักษณะของทุนสังคม อันได้แก่ "TRUST" ซึ่งวัดความไว้วางใจกันของคนในสังคม และ "CIVIC" ซึ่งเป็นตัวแทนการเป็นคนดีของสังคม เช่น การจ่ายภาษี จากการศึกษาพบว่า ทุนสังคมทั้งสองมีความสัมพันธ์เชิงบวกต่ออัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีนัยสำคัญ โดยหาก TRUST เพิ่มขึ้น 10% จะส่งผลให้อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น 0.8% และการเพิ่มขึ้นของ CIVIC ในระดับ 4 จุดจากหน่วยเต็ม 50 จุด จะเพิ่มอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจประมาณ 1% Keefer and Knack ให้เหตุผลว่า ผลกระทบของ TRUST และ CIVIC ที่มีต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นนั้นผ่านทาง Total Factor Productivity ที่จะช่วยเกื้อหนุนการเพิ่มทุนกายภาพ และการรับนวัตกรรมใหม่ ๆ

สิ่งที่น่าสนใจของงานวิจัยนี้อีกประการหนึ่ง คือ นักวิจัยทั้งสองพบว่าผลกระทบของทุนสังคมที่มีต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นจะมีในระดับที่สูงกว่าในประเทศยากจน เหตุผลประการหนึ่ง คือ ในประเทศเหล่านี้ ระบบสถาบันอย่างเป็นทางการ เช่น ระบบกฎหมาย ระบบการเงินและสิทธิการครอบครอง นั้นยังไม่เข้มแข็ง หรือขาดหายไป TRUST หรือความไว้วางใจกันของคนในสังคมจึงมีความสำคัญมากต่อการทำธุรกรรมทางเศรษฐกิจ เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการเจริญเติบโต และ TRUST จึงชัดเจนกว่าในกลุ่มประเทศยากจน

นอกจากนี้ Keefer and Knack ยังพบว่าในประเทศที่มีความเชื่อใจกันในระดับต่ำ ประเทศเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการเจริญเติบโตและทุนสังคมที่อ่อน และหากพิจารณาในรายละเอียดจะพบว่าผู้นำของประเทศเหล่านี้มักจะใช้รายได้ของประเทศไปกับการบริโภคมากกว่าการลงทุนที่สร้างผลตอบแทน (Productive Investment) เนื่องจากผู้นำประเทศไม่สามารถให้คำมั่นสัญญาแก่ผู้สนับสนุนว่าจะนำผลประโยชน์จากการลงทุนที่จะได้ในอนาคตมาให้ได้ ดังนั้นหากต้องการเสี่ยงสนับสนุน ผู้นำต้องโอนทรัพยากรให้กับผู้สนับสนุน (ซึ่งในขณะเดียวกัน ผู้สนับสนุนก็ไม่ไว้วางใจผู้นำและไม่ต้องการรอ) เป็นเหตุให้ประเทศมีโอกาสเกิดวิกฤติได้ง่ายจากการใช้จ่ายภาครัฐ

การศึกษาของ Keefer and Knack ในการหาความสัมพันธ์เชิงปริมาณระหว่างอัตราการเจริญเติบโตและทุนสังคมให้ผลตรงกันกับ Whiteley (2000) ซึ่งใช้ข้อมูลประเทศที่จำนวนมากกว่า คือ 34 ประเทศ ในช่วงเวลาที่ยาวกว่า คือ ระหว่างปี 1970 ถึง 1992 โดยตัวแทนทุนสังคมที่ใช้ในการศึกษา คือ ความไว้วางใจระหว่างบุคคล (Interpersonal Trust) ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ความไว้วางใจนี้ช่วยส่งเสริมและส่งผลเชิงบวกต่ออัตราการเจริญเติบโตของประเทศอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยอีกหลายงานที่แสดงถึงผลกระทบเชิงบวกของทุนสังคมต่อการเจริญเติบโต อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมสวัสดิการสังคม งานวิจัยเหล่านี้ศึกษาทั้งในระดับประเทศ ระดับภูมิภาค

และระดับชุมชน เช่น งานวิจัยของ Iyer et al. (2005) Cuesta (2004) และ Falk and Kilpatrick (2000) เป็นต้น

นอกจากคุณลักษณะในด้านความไว้วางใจกันของคนในสังคม ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้เกิด การเจริญเติบโตแล้ว ทุนสังคมยังช่วยในการรับและส่งต่อเทคโนโลยี นวัตกรรม ความรู้ระหว่าง บริษัท และการถ่ายทอดค่านิยม วัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคม โดยงานวิจัย ที่ศึกษาในเรื่องนี้ เช่น Boman et al. (2004) และ Francois and Zabojsnik (2004) เป็นต้น และยังเป็นที่ยอมรับกันว่าทุนสังคมจะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบสถาบันอย่างเป็นทางการ สถาบันที่เข้มแข็งเหล่านี้จะช่วยให้เกิดธรรมาภิบาล ซึ่งจะช่วยส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ อย่างมีคุณภาพ

จะเห็นได้จากงานวิจัยหลาย ๆ งานที่ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า ทุนสังคมเป็นปัจจัยที่สำคัญ ปัจจัยหนึ่งในการส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทั้งโดยการลดค่าใช้จ่ายในการดำเนิน กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ลดปัญหาในการดำเนินธุรกรรม เช่น ปัญหานักแสวงหาผลประโยชน์ (Free-rider) และปัญหาข้อมูลไม่เท่าเทียม (Asymmetric Information) ทุนสังคมยังช่วยใน การรับส่งข้อมูล ความรู้ ข่าวสาร เทคโนโลยี และค่านิยมและวัฒนธรรม อีกทั้งยังช่วยส่งเสริม ให้มีระบบสถาบันที่เข้มแข็งและธรรมาภิบาล ดังนั้นทุนสังคมจึงเป็นปัจจัยที่จำเป็นอย่างมาก ต่อประเทศในการสร้างความเจริญเติบโตที่มีคุณภาพ

หลักการภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หากพิจารณาให้ดีจะพบว่า มีลักษณะที่ถือได้ ว่าเป็นทุนสังคมที่ผูกติดกับวิถีชีวิตของคนในสังคม ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้เกิดธุรกรรมทางเศรษฐกิจ โดยหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เห็นได้ชัดเจนที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดธุรกรรมทาง เศรษฐกิจ ได้แก่ หลักคุณธรรม ยกตัวอย่างเช่น ความซื่อสัตย์

ความซื่อสัตย์นับได้ว่าจะก่อให้เกิดทุนสังคมที่เรียกว่า TRUST ที่กล่าวถึงในงานวิจัยหลาย งานข้างต้น หากคนในสังคมมีความซื่อสัตย์ ก็จะทำให้คนในสังคมมีความไว้วางใจกัน เชื่อถือกัน ความไว้วางใจนี้จะช่วยส่งเสริมธุรกรรมทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในท้องถิ่นที่ระบบสถาบัน กฎหมาย สถาบันการเงิน และการประกันภัยยังขาดหายไปหรือยังไม่เข้มแข็งพอ ความไว้วางใจกันที่เกิดจาก ความซื่อสัตย์ของคนในท้องถิ่นก็จะเป็นกลไกสำคัญที่จะส่งเสริมให้เกิดธุรกรรมทางเศรษฐกิจ ขจัดปัญหานักแสวงหาผลประโยชน์ และปัญหาข้อมูลไม่เท่าเทียมกันให้หมดไปได้

ความซื่อสัตย์ ซึ่งก่อให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกันนี้มีเพียงแต่จะช่วยส่งเสริมธุรกรรม ทางเศรษฐกิจในท้องถิ่นที่ขาดระบบสถาบันอย่างเป็นทางการเท่านั้น ในพื้นที่ที่มีระบบสถาบันอย่าง เป็นทางการที่ดีแล้ว ความไว้วางใจกันก็ยังมีมีความสำคัญช่วยในการทำธุรกรรมทางเศรษฐกิจ โดยมีส่วนช่วยลดต้นทุนในการทำธุรกรรมทางเศรษฐกิจ หากบุคคลหรือองค์กรมีความซื่อสัตย์ เป็นที่ไว้วางใจได้ ความจำเป็นในการทำสัญญา หรือการฟ้องร้องต่าง ๆ ก็จะลดลงได้ ส่งผลให้การ

ทำธุรกรรมทางเศรษฐกิจมีความราบรื่น ลดค่าใช้จ่าย ส่งผลให้เกิดกำไรที่มากขึ้นได้

ความเชื่อลัทธิที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดธุรกรรมทางเศรษฐกิจที่กล่าวมานี้ ทั้งในตัวเมืองหรือศูนย์กลางธุรกิจของประเทศและในระดับท้องถิ่นนั้นสิ่งที่ตามมา ก็คือ ประเทศจะมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีได้โตแต่หัว หรือโตแต่ส่วนกลาง แต่จะเป็นการเจริญเติบโตที่ดำเนินไปพร้อม ๆ กันทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่น ซึ่งนับได้ว่าเป็นการเจริญเติบโตที่มีคุณภาพลักษณะหนึ่ง

นอกจากนี้หากประชาชนยึดมั่นในหลักคุณธรรม เช่น มีความเชื่อลัทธิ คิดเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และแบ่งปันกัน ก็จะเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างระบบสถาบันอย่างเป็นทางการหรือทุนสังคมภาครัฐที่เข้มแข็งได้ Rodrik (1999) ได้กล่าวว่าประเทศจำเป็นต้องมีสถาบันอย่างเป็นทางการ 5 ประเภท เพื่อให้ได้มาซึ่งการเจริญเติบโตที่มีคุณภาพสูง (High-quality Growth) ซึ่งสถาบันทั้ง 5 ประเภท ได้แก่ สิทธิการถือครอง (Property Right) สถาบันว่าด้วยระเบียบ (Regulatory Institutions) สถาบันเพื่อการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ (Institutions for Macroeconomic Stabilization) สถาบันเพื่อการประกันสังคม (Institution for Social Insurance) และสถาบันเพื่อการจัดการด้านความขัดแย้ง (Institutions for Conflict Management)

Rodrik ยังกล่าวว่า การให้ได้มาซึ่งสถาบันดังกล่าวนี้ วิธีการ Local-knowledge Approach จะเป็นวิธีการที่ดีเข้าถึงข้อมูลในระดับท้องถิ่น ซึ่งวิธีการนี้จะต้องการมีส่วนร่วมของประชากรในท้องถิ่นในการเก็บรวบรวมความรู้ ข้อมูลต่าง ๆ มาใช้เพื่อการสร้างระบบสถาบันที่เหมาะสมแก่ประเทศของตนแทนที่จะเป็นการใช้วิธีการแบบบนลงล่าง หรือ Blueprint Approach ซึ่งเป็นการใช้แบบแผนสำเร็จรูปที่จะต้องพึ่งพาผู้แนะนำจากองค์กรระหว่างประเทศ

ดังนั้นหากประชาชนในประเทศยึดหลักคุณธรรม ก็จะทำให้การสร้างระบบสถาบันอย่างเป็นทางการดังกล่าวเป็นไปอย่างเข้มแข็ง มีธรรมภิบาล ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้ประเทศมีการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณภาพ

1.5 นโยบายภาครัฐที่สนับสนุนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณภาพ

จากที่กล่าวมาข้างต้น ปัจจัยทุนทั้ง 4 ประเภท: ทุนกายภาพ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ และทุนสังคม มีความสำคัญอย่างมากต่อการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ และหากมีการบริหารจัดการที่ไม่เหมาะสม ผลที่ได้ก็อาจสร้างปัญหาต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กับอัตราการเจริญเติบโตนั้น

ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นในหลักการมีเหตุผล มีความพอประมาณ และมีภูมิคุ้มกัน ประกอบกับการใช้ความรู้หรือประสบการณ์มาพิจารณาประกอบอย่างละเอียดรอบคอบพร้อมทั้งการมีคุณธรรมหรือธรรมภิบาลในองค์กรของรัฐ หากรัฐมีการยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจ

พอเพียงในการจัดการปัจจัยทุนต่าง ๆ เหล่านี้ ก็จะช่วยให้มีการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม เพื่อให้ได้มาซึ่งการเจริญเติบโตที่มีคุณภาพ และนำมาซึ่งสวัสดิการสังคมและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชากรในประเทศ ดังนั้นเพื่อให้มีการเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ รัฐบาลควรใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการกำหนดนโยบาย ดังต่อไปนี้

1. นโยบายด้านทุนกายภาพ

ปัญหาหลักที่เกี่ยวข้องกับทุนกายภาพของประเทศกำลังพัฒนา คือ ปัญหาการขาดเงินทุนหรือการมีเงินออมไม่เพียงพอ ปัญหาการขาดทางเลือกในการลงทุนของเงินออม และปัญหาระบบสถาบันการเงินที่ขาดประสิทธิภาพ ดังนั้นภาครัฐควรดำเนินนโยบายต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ ยกตัวอย่างเช่น

- ส่งเสริมและประชาสัมพันธ์การออมครัวเรือนในทุกระดับรายได้
- สร้างระบบสถาบันการเงินท้องถิ่น เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์ และธนาคารหมู่บ้าน
- พัฒนาตลาดทุนและตลาดเงิน เพื่อให้ประชาชนทุกระดับรายได้สามารถเข้าถึง
- มีสถาบันที่ควบคุมดูแลสถาบันการเงินที่มีจริยธรรม เข้มแข็ง และเป็นอิสระ

2. นโยบายด้านทุนมนุษย์

เนื่องจากทุนมนุษย์ช่วยให้เกิดการเจริญเติบโตในระยะยาวอย่างยั่งยืน และเป็นทุนพื้นฐานที่ช่วยส่งเสริมการบริหารจัดการทุนในด้านอื่น ๆ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการสะสมทุนมนุษย์ให้มาก นโยบายภาครัฐจึงจำเป็นต้องเน้นในการพัฒนาและปรับปรุงระบบการศึกษา เช่น

- กำหนดให้มีการศึกษาภาคบังคับอย่างน้อย 12 ปี โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย
- กำหนดและควบคุมคุณภาพของสถาบันการศึกษาให้มีมาตรฐานเทียบเท่ากันทั้งประเทศ
- ส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรด้านการศึกษาให้เพียงพอ
- สร้างแหล่งเงินกู้ยืมเพื่อการศึกษาแก่ผู้ยากจนให้เพียงพอ
- จัดสรรงบประมาณให้เพียงพอในการให้ทุนการศึกษาในระดับอุดมศึกษาขึ้นไปแก่ผู้เรียนดี
- กำหนดนโยบายป้องกันสมองไหลทั้งในระดับประเทศ และท้องถิ่น
- ส่งเสริมระบบการศึกษานอกห้องเรียน ภูมิปัญญาชาวบ้าน และปราชญ์ท้องถิ่น
- สร้างห้องสมุดชุมชนเพื่อเก็บรักษาภูมิปัญญาชาวบ้าน

3. นโยบายด้านทุนธรรมชาติ

เป้าหมายสำคัญ คือ ความสมดุลระหว่างการใช้ทรัพยากรธรรมชาติกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป ทำลายสิ่งแวดล้อมเพื่อแลกเปลี่ยนอัตราการเจริญเติบโตที่สูง ดังนั้นภาครัฐจึงควรกำหนดนโยบาย ดังนี้

- สร้างองค์กรกลางในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เข้มแข็งและมีจริยธรรม
- กำหนดแรงจูงใจในด้านภาษีแก่ภาคธุรกิจในการรักษาสิ่งแวดล้อม
- กำหนด Pollution Tax
- กำหนดบทลงโทษที่รุนแรงและเด็ดขาดต่อผู้กระทำผิดด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- สร้างตลาดกลางในการแลกเปลี่ยน Pollution Credit
- ปลุกฝังจิตสำนึกให้แก่ประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

4. นโยบายด้านทุนสังคม

ทุนสังคมช่วยส่งเสริมให้เกิดธุรกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ นโยบายภาครัฐที่จะเพิ่มทุนสังคม มีดังนี้

- ปลุกฝังหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้กับประชาชนโดยมุ่งเน้นให้เป็นค่านิยมประจำชาติ
- บรรจุหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้อยู่ในหลักสูตรการศึกษา
- สร้างสถาบันพัฒนาความรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียง
- พัฒนาศูนย์เศรษฐกิจพอเพียงประจำท้องถิ่น เช่น วัดและโรงเรียน

2. การรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

นอกเหนือจากการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณภาพ ยั่งยืนในระยะยาวแล้ว สิ่งที่ขาดไม่ได้ในการบริหารเศรษฐกิจ คือ การรักษาเสถียรภาพของเศรษฐกิจ เพื่อจัดการกับความผันผวนในระยะสั้นที่อาจเกิดจากปัจจัยภายนอกที่มากกระทบ ประเทศกำลังพัฒนาหลาย ๆ ประเทศมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันที่มีความเปราะบางต่อปัจจัยภายนอกและมีโอกาสประสบวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจได้ง่าย ตัวอย่างวิกฤติเศรษฐกิจที่ผ่านมา เช่น ประเทศ Mexico ในปี 1994-1995 Asian Crisis ในปี 1997-1998 และ Brazil และ Russia ในปี 1998 เนื่องจากประเทศกำลังพัฒนาเหล่านี้มีการพึ่งพาเงินทุนจากต่างประเทศสูง การไหลเข้าออกของเงินทุนระยะสั้นอย่างรวดเร็วจะส่งผลเสียต่อระบบการเงิน ประกอบกับประเทศกำลังพัฒนาเหล่านี้มีมาตรการควบคุมดูแลที่ยังไม่พัฒนาและครอบคลุมดีพอ รวมถึงลักษณะของความไม่มีวินัยทางการคลังที่ภาครัฐมีการใช้จ่ายเกินตัว ซึ่งลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลให้ประเทศประสบวิกฤติเศรษฐกิจได้โดยง่าย

สำหรับประเทศไทยซึ่งประสบวิกฤติการณ์ทางการเงินเมื่อปี 1997-1998 มีสาเหตุจากการเปิดเสรีทางการเงิน ได้แก่ การเปิดธุรกิจวิเทศธนกิจ ที่อนุญาตให้ธุรกิจภายในประเทศสามารถ

กู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุนภายนอกประเทศได้อย่างเสรี ซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าภายในประเทศ จึงมีการกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุนภายนอกในปริมาณสูง โดยเฉพาะเงินกู้ระยะสั้นเนื่องจากปัจจัยอัตราดอกเบี้ยระยะสั้นอยู่ในระดับต่ำกว่าอัตราดอกเบี้ยระยะยาว นอกจากนี้เนื่องจากการเปิดเสรีทางการเงิน ไม่มีการจำกัดปริมาณและประเภทของเงินทุนที่ไหลเข้าออกประเทศ จึงมีการไหลเข้าของเงินทุนเพื่อเก็งกำไรในระยะสั้นเข้าสู่ตลาดทุนในปริมาณสูง

ในขณะที่ประเทศมีการเปิดเสรีทางการเงิน แต่กลับผูกอัตราแลกเปลี่ยนไว้กับตะกร้าเงิน พร้อมทั้งเงินทุนที่ไหลเข้าประเทศมิได้ถูกใช้ไปเพื่อการลงทุนที่ให้ผลผลิต (Productive Investment) แต่เป็นไปเพื่อการเก็งกำไรในตลาดทุนและตลาดอสังหาริมทรัพย์ จึงส่งผลให้ราคาสินทรัพย์สูงเกินความเป็นจริง ประเทศในขณะนั้นมีเงินทุนสำรองเงินตราต่างประเทศไม่เพียงพอที่จะชำระหนี้ ดังนั้นเมื่อเกิดการโจมตีค่าเงิน (Speculative Attack) ประกอบกับเกิดความไม่มั่นใจในเสถียรภาพทางการเงินของนักลงทุน จึงเกิดการไหลออกของเงินทุนอย่างรวดเร็วและเป็นไปในรูปแบบพฤติกรรมหมู่ (Herd Behavior) ส่งผลให้เกิดการลดมูลค่าของสินทรัพย์ การลดค่าเงิน และวิกฤตการณ์ทางการเงินในที่สุด

จากสาเหตุของการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจที่กล่าวมา จะพบว่าทั้งภาครัฐและภาคเอกชนขาดการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ ภาครัฐมีการเปิดเสรีทางการเงินโดยขาดความรู้ ความรอบคอบ และเพิ่มความเสี่ยงโดยไม่มีมาตรการจัดการความเสี่ยงที่ดีพอ พร้อมทั้งการกู้ยืมเงินอย่างไม่พอประมาณ ไม่สมเหตุสมผลและปัญหา Moral Hazard ในการปล่อยกู้ของสถาบันการเงิน ถือว่าเป็นการขาดหลักคุณธรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง

วิกฤตการณ์ทางการเงินที่เกิดขึ้นนี้มีได้บ่งบอกว่าการเปิดเสรีทางการเงินเป็นสิ่งที่เลวร้าย และเราไม่ควรเปิดเสรี เนื่องจากการเปิดเสรีทางการเงินถือว่ามีประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจ และการเจริญเติบโตของประเทศ เพียงแต่ต้องทำอย่างรอบคอบ มีกฎระเบียบที่เข้มแข็งรองรับ มีระบบสถาบันที่ควบคุมดูแลทั้งคุณภาพและปริมาณของเงินทุนอย่างใกล้ชิด (มาตรการที่ควบคุมดูแลที่นิยมใช้ เช่น การเก็บภาษีเงินกู้ระยะสั้น และการสำรองเงินทุนส่วนเพิ่มที่เกี่ยวข้องกับความเสี่ยง) พร้อมทั้งมีความเตรียมพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันการเงินในประเทศ

เพื่อรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศมาตรการต่าง ๆ ที่กล่าวข้างต้นควรมีความพร้อมและมีการดำเนินการใช้ก่อนที่จะมีการเปิดเสรี หรือมี ๆ กับการรักษาอัตราเงินเฟ้อให้อยู่ในระดับต่ำ รักษาสมดุลของบัญชีเดินสะพัด และมีเงินทุนสำรองเงินตราต่างประเทศอย่างพอเพียง ในการรักษาอัตราเงินเฟ้อให้อยู่ในระดับต่ำนั้น ธนาคารแห่งประเทศไทย (2542) กล่าวว่า การใช้นโยบายการเงิน Inflation Targeting ถือเป็นการใช้หลักความพอประมาณในการบริหารจัดการการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะเป็นการเติบโตที่ไม่สร้างแรงกดดันต่อภาวะเงินเฟ้อ และเป็นการยอมสูญเสียการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจบางส่วนในระยะสั้นเพื่อการเจริญเติบโต

อย่างยั่งยืนในระยะยาวที่สอดคล้องกับความพร้อมของประเทศ ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ เงินออม โครงสร้างพื้นฐาน และความสามารถในการปรับตัวของภาคการผลิต (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2542: 1) นอกจากนี้นโยบายการเงิน Inflation Targeting ยังถือว่าเป็นระบบภูมิคุ้มกันต่อปัจจัยภายนอก ธนาคารแห่งประเทศไทยกล่าวว่า อัตราเงินเฟ้อถือเป็นต้นทุนอย่างหนึ่งของสินค้าส่งออก ซึ่งอัตราเงินเฟ้อที่ต่ำนั้นช่วยในเรื่องความสามารถในการแข่งขันของประเทศ และอัตราเงินเฟ้อที่ต่ำยังช่วยในเรื่องการรักษาเสถียรภาพค่าเงินบาทด้วย

นอกจากนโยบายการเงินที่ใช้เพื่อช่วยรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศแล้ว ความมีวินัยทางการคลังก็มีความสำคัญมากเช่นกัน ภาครัฐจำเป็นต้องมีเหตุผลและความพอประมาณ ในการใช้งบประมาณแผ่นดิน ต้องไม่ใช้จ่ายเงินเกินตัว นอกจากนี้ภาครัฐมักมีการใช้ระบบการคลังนอกงบประมาณ (Quasi-fiscal Policy or Off-balance Fiscal Transaction) เพื่อช่วยในการจัดการความผันผวนหรือวัฏจักรเศรษฐกิจ (Counter Cyclical) อย่างไรก็ตาม การใช้เงินนอกงบประมาณนี้จำเป็นต้องมีความโปร่งใสและตรวจสอบได้ เพื่อป้องกันการใช้จ่ายเงินของรัฐบาลอย่างไม่มีเหตุผลและปัญหาคอร์รัปชัน

นอกจากนี้จากวิกฤติเศรษฐกิจในปี 1997-1998 ที่ผ่านมา ปัญหาหนึ่งของภาครัฐที่ต้องการสนับสนุนภาคธุรกิจให้มีเงินทุนเพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ คือ การรับประกันเงินกู้โดยนัย (Implied Guaranteed Loan) ให้กับภาคธุรกิจ ซึ่งการรับประกันเงินกู้โดยนัยนี้ถือเป็นการเพิ่มภาระหนี้สินที่ผูกพันในอนาคต (Contingent Liability) ให้กับภาครัฐ นับเป็นการส่งถ่ายความเสี่ยงและเพิ่มภาระให้กับสาธารณะในกรณีที่ธุรกิจล้มเหลวไม่อาจคืนเงินกู้ได้ และยังทำให้ภาคเอกชนขาดวินัยในการทำธุรกิจ ขาดความรับผิดชอบ และละเลยที่จะประกอบธุรกิจอย่างรอบคอบ ซึ่งภาระหนี้สินที่ผูกพันในอนาคตนี้ สามารถสร้างปัญหาการคลังให้แก่รัฐบาล ซึ่งหมายถึงภาษีที่เพิ่มขึ้นที่ประชาชนจะต้องแบกรับภาระ ดังนั้นภาครัฐจะต้องใช้วิจารณญาณ มีเหตุผล พิจารณาถึงธุรกิจที่จะรับประกัน พร้อมทั้งตรวจสอบภาระหนี้สินอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้อยู่ในระดับพอประมาณที่สามารถรับผิดชอบได้

3. บทสรุป

ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน ประกอบกับหลักคุณธรรม และความรู้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารเศรษฐกิจได้อย่างเหมาะสม ซึ่งในการบริหารเศรษฐกิจนี้มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อสวัสดิการสังคมและความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายนี้ประเทศชาติจึงต้องอาศัยการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณภาพที่ยั่งยืน และความมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาวต้องใช้ปัจจัยทุนที่สำคัญสี่ประการ ได้แก่ ทุนกายภาพ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ และทุนสังคม ในการบริหารจัดการปัจจัยทุนเหล่านี้เพื่อให้ได้มาซึ่งการเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพนั้น นโยบายภาครัฐภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องและเหมาะสมเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงยังมีความสำคัญและสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการเพื่อรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจในระยะสั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ธนาคารแห่งประเทศไทย (2542) กรอบนโยบายการเงิน Inflation Targeting กับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” 18-19 ธันวาคม 2542 ชลบุรี : โรงแรมแอมบาสเตอร์ซิตี : 1-20

อภิรักษ์ พันธเสน และคณะ (2549) สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ภาษาอังกฤษ

ADB (1997) *Emerging Asia: Changes and Challenges*. Manila.

Arrow, Kenneth., et al. (1995) Economic Growth, Carrying Capacity, and the Environment. *Science* 268 (April): 520-521.

Barro, Robert. (1991) Economic Growth in a Cross Section of Countries. *Quarterly Journal of Economics* 106: 407-443.

_____ (2001) Human Capital and Growth. *The American Economic Review* 91 (May): 12-17.

Bezdek, Vlademir., Kamil, Dybczak., and Krejdl, Ales. (2003) Czech Fiscal Policy: Introductory Analysis. The Working Paper Series of the Czech National Bank. Available URL : <http://www.cnb.cz>.

Collier, Paul. (1998) Social Capital and Poverty. Social Capital Initiative Working Paper 4, The World Bank.

Copeland, Brian. and Taylor, Scott. (2004) Trade, Growth, and the Environment. *Journal of Economic Literature* XLII (March): 7-77.

Cuesta, Jose. (2004) From Economicist to Culturalist Development Theories: How Strong is the Relation between Cultural Aspects and Economic

- Development? **The European Journal of Development Research** 16. (Winter): 868-891.
- Dasgupta, Partha. (2005) Economics of Social Capital. **The Economic Record** 81 (August): 2-21.
- Helpman, Elhanan. (2004) **The Mystery of Economic Growth**. London : the Belknap Press of Harvard University Press.
- El-Ghannan, Ashraf. (2002) The Determinants of Social Well-being, Economic Development, and Development Index in the Third World Countries. **Perspectives on Global Development and Technology** 1: 51-69.
- Falk, Ian. and Kilpatrick, Sue. (2000) What is Social Capital? A Study of Interaction in a Rural Community. **Sociologia Ruralis** 40 (January): 87-110.
- Francois, Patrik, and Zabojsnik, Jan. (2004) **Trust, Social Capital and Economic Development**. Mimeo. January
- Frank, Kenneth A., Zhao, Yong., and Borman, Kathryn. (2004) Social Capital and the Diffusion of Innovations within Organization: The Case of Computer Technology in Schools. **Sociology in Education** 77 (April): 148-171.
- Grossman, Gene. and Krueger, Alan. (1995) Economic Growth and Environment. **Quarterly Journal of Economic** 110: 353-377
- Hanushek, Eric. and Kimko, Dennis. (2000) Schooling, Labor-Force Quality, and the Growth of the Nations. **The American Economic Review** 90 (December): 1184-1208.
- Iyer, Sriya., Kitson, Micheal., and Toh, Bernard. (2005) Social Capital, Economic Growth and Regional Development. **Regional Studies** 39.8. (November): 1015-1040.
- Knack, Stephen. and Keefer, Philip. (1997) Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. **Quarterly Journal of Economics** 111: 1251-1288.
- Lucas, Robert. (1988) On the Mechanics of Economic Development. **Journal of Monetary Economics** 22: 3-42.
- Mankiw, Gregory., Romer, David., and Weil, David. (1991) A Contribution to the Empirics of Economic Growth. **Quarterly Journal of Economics** 107: 407-438.
- Naidoo, Robin. (2004) Economic Growth and Liquidation of Natural Capital: The Case of Forest Clearance. **Land Economics** 80. (May): 194-208.

- Narayan, Deepa. (1999) **Bonds and Bridges: Social Capital and Poverty**. Poverty Group, The World Bank.
- Rodrik, Dani. (1999) Institution for High-Quality Growth: What They are and How to Acquire Them. Draft Paper prepared for the International Monetary Fund Conference on Second-Generation Reforms. Washington, DC. November 8-9.
- Romer, Paul. (1986) Increasing Returns and Long-Run Growth. **Journal of Political Economy** 94: 1002-1037.
- Solow, Robert. (1956) A Contribution to the Theory of Economic Growth. **Quarterly Journal of Economics** 70: 65-94.
- Thomas, Vinod., et al. (2000) **The Quality of Growth**, Oxford University Press, New York.
- _____ (2001) Revisiting the Challenge of Development in G. Meier and J. Stiglitz (eds.). **Frontiers of Development Economics**. The World Bank and Oxford University Press: 149-177.
- UNPD. (2007) **Thailand Human Development Report 2007: Sufficiency Economy and Human Development**. Bangkok.
- Whiteley, P. (2000) Economic Growth and Social Capital. **Political Studies** 48. 443-466.